

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Протасової Ганни Володимирівни

«УКРАЇНСЬКА ПРОЗА 1920-х–1940-х РОКІВ: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ»,

поданої на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Дисертаційна студія Протасової Ганни «Українська проза 1920-х–1940-х років: реінтерпретація християнської аксіології» виконана в річищі актуальних у сучасній гуманітаристиці міждисциплінарних досліджень – поєднання історико-літературного та компаративного аналізу текстів із культурологічно-філософським та біографічний підхід, а також окремі елементи структурного аналізу. Якщо специфіка літературного процесу 20-30 років ХХ сторіччя перебуває у полі актуальних різноаспектних літературознавчих наукових студій, то прокреслений розгорнутий в часі (до 1940-х років) і просторі (метрополія і діаспора) вектор дослідження зв'язку двох періодів розвитку модерної української прози у заявленому формулюванні є **новим і актуальним** для розуміння і формування цілісної картини. Фокусною точкою, яка формує смисловий стрижень роботи, є модерний тип світосприйняття, сформований, зокрема, необхідністю самовизначення у світі без Бога.

Метою запропонованого до захисту дослідження є «визначення головних напрямків та аспектів інтерпретації християнської аксіології в українській прозі 1920–1940-х років (на матеріалі творів Б.Антоненка-Давидовича, І.Багряного, В. Домонтовича (Віктора Петрова), М. Івченка, Ю.Косача, М. Могилянського, В. Підмогильного, М. Хвильового) в історико-культурному та філософському контексті, а також окреслення еволюції інтерпретаційних моделей впродовж цього періоду». Дослідниця формулює **завдання**, які необхідно виконати для реалізації визначеної **мети**: окреслити зміст поняття «християнська аксіологія», почасти його історичний та філософський контекст у першій половині ХХ століття; вказати на головні напрямки переосмислення християнства в культурі зазначеного періоду; проаналізувати риси атеїстичного та квазірелігійного світогляду, а також проблематику зла, пошуків автентичності та трансцендентного у прозі 1920-х – початку 1930-х років; дослідити погляди на релігію та християнство в еміграційній есеїстиці 1940-х років; розкрити специфіку аксіологічної проблематики в еміграційній прозі 1940-х років. Відповідно, **предметом дослідження** є «способи інтерпретації християнської аксіології у зазначених текстах та їхнє текстуальне вираження». Реалізації сформульованих мети і завдань присвячені розділи і підрозділи роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, двох додатків і списку використаних джерел, який нараховує

160 позицій. Кожен із розділів композиційно витриманий, висвітлює ключову проблему, завершується висновками, які слугують смисловим переходом до розгортання наступного питання.

У першому розділі **«Християнська аксіологія та українська література першої половини ХХ століття: культурно-історичні та філософські виміри»** окреслено специфіку аксіології та інтерпретації аксіологічної проблематики у філософії та літературознавстві, проаналізовано культурно-історичну ситуацію початку ХХ століття та її вплив на розуміння християнства, оглянуто літературознавчі дослідження, предметом яких є особливості рецепції християнських ідей в українській літературі початку ХХ століття. У кожному з підрозділів, які входять до структури цього розділу, розглядаються основоположні теоретичні питання, що визначають логіку дослідження, призматику аналізу й коментування визначених авторкою текстів. У підрозділі **1.1. «Аксіологія як предмет гуманітарних досліджень та предмет літературознавства. Аксіологічний підхід в межах аналізу літературного тексту»** дисерантка простежує «становлення аксіологічної проблематики в гуманітарних науках в контексті розвитку герменевтики, а також специфіку аксіологічного підходу в літературознавстві». Зауважимо концептуальну важливість цього розділу у структурі роботи, адже, як відомо, аксіологічний підхід у літературознавстві являє собою міждисциплінарний напрямок досліджень, сформований на перетині філософії цінностей і науки про літературу. Перспективність його розвитку визначається не тільки тим, що «найбільш напружене і продуктивне життя культури розгортається на межах окремих її областей» (М. Бахтін), але й тим, що дана методологія враховує ціннісний характер мистецтва. Нехтування цим правилом формує у деяких сучасних дослідженнях свого роду вакуум між аксіологією і літературознавством, між філософсько-естетичним трактуванням поняття цінності і вивченням ціннісної структури конкретного літературного твору. Для вирішення цього завдання здобувачка апелює до традицій герменевтичного аналізу за Гадамером, який дозволяє призматично і повно відчитувати текст та підтримує запропоновану польським літературознавцем Стефаном Савіцким тезу, у якій йдеться про необхідність взаємодії ціннісного світу, репрезентованого у творі, та специфічної інтенції на розуміння й ціннісної орієнтації читача. У підрозділі **1.2. «Переосмислення цінностей християнства в культурі першої половині ХХ століття: передумови та характер»** аналізуються основоположні чинники трансформації базових цінностей християнства у контексті «знебоження» за М. Гайдеггером та ніцшеанського симптому смерті Бога. Прагнення і необхідність визначити смислову домінанту християнства наснажують провідних мислителів цього періоду на формулювання правил і перспектив для людини у новому світі. У підрозділі **1.3. «Особливості рецепції християнської аксіології в українській літературі початку ХХ століття: огляд досліджень»** здобувачка зосереджується на доробку дослідників, у полі уваги яких опинилися питання рецепції християнських ідей в українській літературі

впродовж часу, який безпосередньо передував періоду 1920-х років. Знаково, що репрезентативними постатями цього періоду для дослідників В. Агеєвої, І. Бетко, Р. Веретельника, Т. Гундорової, О. Забужко, Т. Левченко, М. Павлишина, Л. Скупейка стали Леся Українка та Ольга Кобилянська. Саме ці мисткині заклали підмурівок модерного діалогу із християнським каноном.

«Актуалізація та трансформація християнської аксіології в українській прозі 1920-х років» досліджується дисертанткою у другому розділі. До розгляду залучені прозові твори Б. Антоненка-Давидовича, В. Домонтовича, М. Могилянського, В. Підмогильного, М. Хвильового. Розділ структурно складається із підрозділів, у кожному із яких розглядаються ключові аспекти заявленої теми. Зокрема, у підрозділі 2.1. «“Нова” мораль, новий герой: шлях до заперечення традиційної моралі у прозі 1920-х років (Борис Антоненко-Давидович, Микола Хвильовий)» авторка має на меті проаналізувати етапи становлення героїв – моральних експериментаторів у повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть» та новелі М. Хвильового «Я (Романтика)» авторка простежує формування смыслових домінант на рівні мікроаналізу тексту, які не стільки розкривають ситуацію у повноті її сприйняття і розуміння, скільки окреслюють проблемне поле трансформації цінностей. Можливо, у досліженні спільніх ідеологічних парадигм модерністського тексту М. Хвильового «Я(Романтика)» і нео-реалістичної повісті «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича, варто було б зауважити відповідну специфіку художньої реалізації персонажів, що надало б аналізові необхідного нюансування. У підрозділі 2.2. «Образи зла у “Повісті про санаторійну зону” Миколи Хвильового» призматику аналізу визначає художнє втілення зла. Логіку аналізу визначає думка про активну присутність у світі непомітного «всюдисущого» зла, уособленням якого є метранпаж Карно. На думку дослідниці, «Анарх поступово інкорпорує зло у власну свідомість, піддавшись ілюзії про примарність свого оточення». Ціннісно-моральний аспект автентичності персонажа розглядається у підрозділі 2.3. «Пошук автентичності у прозі Миколи Хвильового». Дослідниця розгортає спостереження навколо опозиції ціннісного протистояння традиційної церкви та її антагоністичного варіанту – зборів комуністичного осередку. Деструктивним, на думку дисертантки, у ситуації розбалансованих цінностей стають місто і «служба», які уніфікують людину, нищать її автентичність. Ця дискомфортна ситуація ініціює персонажів до приречених на поразку пошуків трансцендентного. Ця проблема розглядається й у підрозділі 2.4. «“Сентиментальна історія” Миколи Хвильового: пошуки трансцендентного». Увага дослідниці зосереджена на аналізі «релігійного пошуку», який здійснює протагоністка оповідання Б’янка». Тут принагідно виникає питання стосовно визначення жанру названого твору – оповідання чи новела. Направду його з’ясування дозволяє розгорнути аналіз у зауваженому дисертанткою аспекті. Якщо прийняти фінал твору як новелістичний пуант, то це підтримає і увиразить висновкові зауваження дослідниці: «Фінал «Сентиментальної історії» можна трактувати як неуспіх у пошуку

трансцендентного в світі, де «обивательство» отримало статус нового «абсолюту». У підрозділі 2.5. «Декадентське світовідчуття та філософські модифікації релігійного пошуку (за текстами Валер'яна Підмогильного, Михайла Могилянського, В. Домонтовича)» проаналізовано оповідання Валер'яна Підмогильного «В епідемічному бараці», повість Михайла Могилянського «Честь» та роман В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». Дисертантка сміливо виходить поза межі сформованих матриць аналізу і проблеми в цілому, і названих творів. Дослідниця залучає до аналізу філософію декадансу, філософію пессимізму Артура Шопенгауера, а також екзистенціального психоаналізу Жака Лакана, що забезпечує продуктивність обраної стратегії. У такий спосіб увиразнюються суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні персонажні моделі тексту, переконливою аргументацією підтримується позиція авторки. У фрагменті цього підрозділу, присвяченому аналізу повісті М.Могилянського «Честь», йдеться про інспіровані ідеями шопенгауерівського пессимізму рефлексії Дмитра Каліна, які стають ідеологічним поштовхом до самогубства. На нашу думку, сюжет самогубства потребує більш розлогого коментування в аспекті християнської аксіології.

У третьому розділі розглядається «РЕЦЕПЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (1940-ві РОКИ)». Хоча художній доробок української діаспори вже не є «білою плямою» літературознавства, у визначеному дисертанткою аспекті ще недостатньо висвітлений. Розділ структурують три підрозділи, у кожному з яких висвітлюється окремий аспект ключової проблеми. Те, що до аналізу залучені різноважні твори митців (проза та есеїстика), є безумовною перевагою запропонованого дослідження. Прокоментований Ганною Протасовою у підрозділі 3.1. «Християнська тематика в есеїстиці Юрія Косача та Віктора Петрова-Бера» доробок діаспорян демонструє їх активну настанову на відрефлексування актуальних європейських гуманітарних теорій та формування української літератури в нових умовах. У підрозділі 3.2. «Роль релігії у секулярному світі (за оповіданням «Апостоли» та романом «Без ґрунту» В. Домонтовича)» дослідниця переконливо виокремила та прокоментувала ті ідеологеми християнської аксіології, які для В.Домонтовича в умовах «з nedійснення дійсності» (термін Віктора Петрова) та ситуації «безгрунтівства» були стрижневими: «хомізм» (оповідання «Апостоли») як «прагнення дати людству, за словами Альбера Камю, «єдиний шанс» та тема творчості і Творця, моральної відповідальності перед наступними поколіннями (роман «Без ґрунту»). У підрозділі 3.3. «Аскетизм як втеча від суспільних конвенцій» розглядаються типажі персонажів-аскетів у прозі В. Домонтовича. Покладаючись на думку М.Бердяєва стосовно світського (концентрація внутрішніх сил людини заради досягнення мети) та власне релігійно-метафізичного статусу аскези, у творах В.Домонтовича «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» (1948–1949), «Св. Франциск із Асізі» (1949) та романі «Доктор Серафікус» авторка простижує варіанти життя персонажів в аскезі як вибір, пов'язаний із релігійним пошуком та свідомим відчуженням

людини від соціуму, що є часто симптомом екзистенційної травми людини ХХ століття. Припускаємо, що порівняння аскези та ескапізму, відповідне коментування їх визначної ролі як світоглядної моделі та стилю життя людини ХХ століття дозволило б ширше розглядати проблему в аксіологічному вимірі. У підрозділі 3.4. «“Сад Гетсиманський” Івана Багряного: критична рецепція та специфіка розкриття релігійної тематики» актуалізована дискурсивна рецепція роману Івана Багряного «Сад Гетсиманський» у колі його інтелектуальних партнерів. Ця дискусія розгорталася передусім навколо статусу людини у межовій ситуації. Логічною і переконливою є апеляція до авторитету М.Хвильового та його концепції фаустівської людини, яка впливає на хід історії. Мрія про сильну людину, яка долає виклики долі та соціуму корегувалася реаліями міжвоєнного часу. Сильною позицією цього розділу є коментар позиції Уласа Самчука стосовно назви роману «Сад Гетсиманський», яку він пропонував не співвідносити із відомим біблійним сюжетом, а швидше із романом Ф.Достоєвського «Біси». Ця позиція у визначеному здобувачкою проблемному полі має перспективу для подальших наукових студій.

У ВИСНОВКАХ викладено результати дослідження відповідно до поставлених завдань. Зокрема, наголошується на тому, що «У проаналізованих текстах 1940-х років фокус уваги зміщено в бік функціонування релігії у публічному просторі. Таке зміщення акцентів свідчить про трансформацію смыслових домінант: на зміну відцентровій приходить доцентрова ціннісна модель. Письменники прагнуть співвіднести поняття «блага для себе» з «благом для іншого», оскільки це необхідно для гармонійного співіснування особистості й загалу» (с. 6).

Звісно, що така насичена і новаторська робота провокує до наукової дискусії, з'ясування окремих питань.

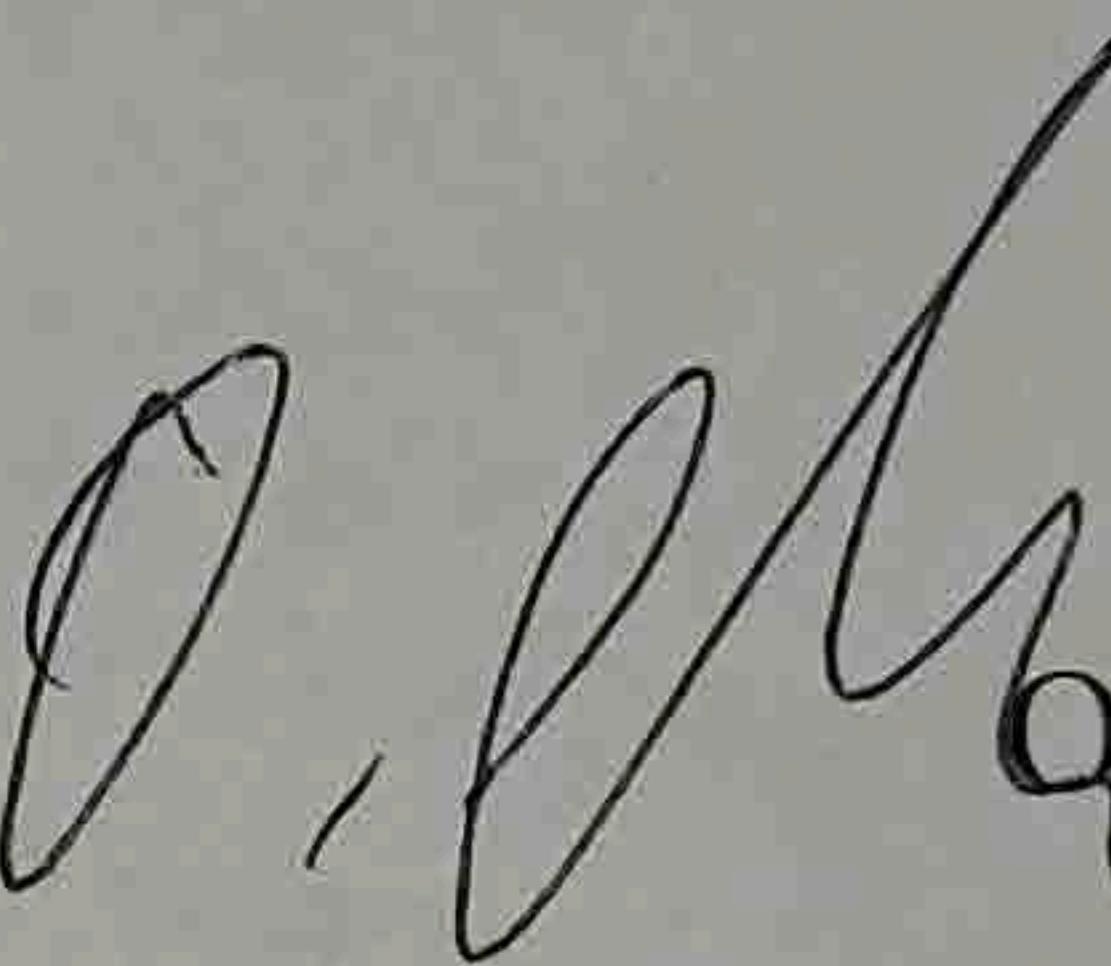
1. Чи конструюється дослідницею аксіологічна вісь, де були б структуровані християнські домінантні цінності з їх бінарними опозиціями відносно ядра аксіологічного комплексу.
2. Чи свідомо авторка не залучила до аналізу проблеми у розділі 3 «Рецепція християнської аксіології в дискурсі української еміграційної літератури (1940-ві роки) роман Л. Мосенда «Останній пророк», повість І. Костецького «День святого», які б склали контекст оповіданню В. Домонтовича «Апостоли»?
3. Було б добре чітко визначитися з жанрами творів, залучених до аналізу, адже жанр твору є смыслотворчим чинником. Зокрема йдеться про різночитання жанру твору В.Домонтовича «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» – як оповідання (с.21), новели (с.100), повісті (с.126). До якого жанрового визначення схиляється дисертантка?
4. У Висновках артикульована підсумкова позиція «В есеїстиці та прозі 1940-х на зміну відцентровій приходить доцентрова ціннісна модель» (с.6). Що саме вміщено у центр цієї структури?

Висловлені зауваження та окремі нюанси, що викликають запитання, в жодному разі не заперечують основних положень дисертації, зокрема не применшують значення виконаного наукового проекту. Наукові положення дисертації викладені аргументовано, їх послідовність відповідає поставленій меті роботи, вказаних результатів дослідження досягнуто. Висновки забезпечуються апробацією основних положень дисертації, що були оприлюднено в доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Результати дослідження відображені у одноосібних статтях, з яких вміщені у фахових виданнях, у закордонних і додаткових публікацій.

Автореферат кандидатської роботи цілком відповідає її змісту.

Таким чином, дисертація Протасової Ганни Володимирівни «Українська проза 1920-х–1940-х років: реінтерпретація християнської аксіології» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.)

Офіційний опонент –
кандидатка філологічних наук
доцентка кафедри
української літератури та журналістики
імені професора Леоніда Ушkalova
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

O. V. Мусліenko

